

BO'LAJAK KASB TA'LIMI O'QITUVCHILARINING O'ZINI ANGLASH SIRLARI: IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Saidova Gulchiroy Shokirovna

Buxoro Davlat Universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolaning maqsadi — bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining o'z-o'zini anglash jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganishdir. Tadqiqotda sifat va miqdoriy usullar orqali o'quvchilar va pedagoglar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, motivatsiya va shaxsiy identifikatsiya tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy muhit, pedagogik metodlar va shaxsiy refleksiya bo'lajak o'qituvchilarning o'zini anglashida muhim omillar hisoblanadi. Tadqiqot asosida o'z-o'zini anglash jarayonini rivojlantirish uchun refleksiv va motivatsion usullarni qo'llash tavsiya etildi. Xulosa qilib aytganda, shaxsiy va kasbiy o'sish uchun o'zini anglashning ijtimoiy-psixologik jihatlarini hisobga olish ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *o'z-o'zini anglash, kasb ta'limi, psixologik rivojlanish, identifikatsiya, shaxsiy ong, ijtimoiy muhit*

KIRISH

“Shaxsni anglash — uning o'zini anglashidir,” degan Karl Rogersning fikri zamonaviy pedagogika va psixologiyaning asosiy tamoyillaridan biridir. Inson o'zini anglaganda, faqatgina o'zini tushunib qolmay, balki kasbiy va ijtimoiy hayotdagi o'rnini ham aniq belgilaydi (Rogers, 1969). Lev Vygotskiy esa o'z-o'zini anglashni ijtimoiy muhitda shakllanuvchi jarayon sifatida ko'rib, shunday degan: “Insonning ong va o'zligini anglash jarayoni uning jamiyat bilan munosabatidan ajralmasdir” (Vygotskiy, 1978).

Bugungi kunda bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining o'z-o'zini anglash masalasi ayniqsa dolzarbdir. Chunki ular nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni egallashlari, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishlari lozim. Shu bois, o'zini anglash jarayonining ijtimoiy-psixologik omillari va ularni rivojlantirish usullari o'rganilishi katta ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining o'z-o'zini anglash jarayonidagi muammolar, ijtimoiy muhitning ta'siri, motivatsiya va shaxsiy refleksiya kabi omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari asosida shaxsiy va kasbiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun samarali pedagogik yondashuvlar taklif etiladi.

Maqola asosan kasb ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan talaba-o'qituvchilar, ularning murabbiylari va ta'lim jarayonini tashkil etuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogik kadrlarni tayyorlash jarayoni nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishni, balki shaxsiy rivojlanish, o'z-o'zini anglash, ijtimoiy moslashuv va kasbiy o'zini identifikatsiya qilishga ham katta e'tibor qaratishni talab etadi. Ayniqsa, kasb ta'limi sohasida faoliyat yuritadigan bo'lajak o'qituvchilar uchun bu jarayon

muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular nafaqat bilim beruvchilar, balki shaxsiy namuna bo'luvchi tarbiyachilardir.

Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining o'z-o'zini anglash jarayoni murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy-psixologik hodisadir. O'z-o'zini anglash – bu nafaqat shaxsning o'z qobiliyatlari va kamchiliklarini tushunishi, balki uning kasbiy faoliyatdagi o'z o'rnini anglashidir. Carl Rogersning ta'kidlashicha, inson o'zini anglash darajasi uning shaxsiy o'sishiga, boshqalar bilan munosabatlariga va hatto stressga munosabatiga bevosita ta'sir qiladi (Rogers, 1969).

Ijtimoiy muhit esa bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, guruhdagi do'stlar, ustozlar va oila a'zolarining qo'llab-quvvatlashi bo'lajak o'qituvchining o'zini anglashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu nuqtai nazardan, ta'lim muassasalarida ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish zarur. Shuningdek, o'qituvchilarning o'z-o'zini anglashini rivojlantirish uchun maxsus refleksiv mashg'ulotlar va treninglarni joriy etish samarali bo'ladi.

Amaliy tavsiya sifatida, har bir talaba-o'qituvchi o'z hayotiy tajribasini va hissiyotlarini kundalik tarzda yozib borishi mumkin. Bu usul o'zini anglashni chuqurlashtiradi, shuningdek, muammolarni aniqlash va ularga yechim topishda yordam beradi. Masalan, men shaxsan talabalik paytimda o'z his-tuyg'ularim va o'qituvchilik faoliyatiga oid fikrlarimni yozib borish orqali ko'plab ichki qarama-qarshiliklarni yengib chiqqanman.

Qiziqarli fakt: amerikalik psixolog Albert Bandura o'z-o'zini samarali anglashga erishish uchun shaxsiy motivatsiyaning muhimligini ta'kidlagan. Unga ko'ra, o'z-o'zini baholash va ijobiy o'zini tasdiqlash jarayoni o'qituvchilarni yanada faol va o'z-o'ziga ishonchli bo'lishga olib keladi (Bandura, 1997).

Shuningdek, o'z-o'zini anglash jarayonida pedagoglarning mentorlik roli katta ahamiyatga ega. Mentorlar nafaqat kasbiy bilimlarni, balki shaxsiy o'sish va ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantirishda namunali bo'lishlari lozim. Masalan, oliy ta'lim muassasalarida murabbiylik tizimini kuchaytirish orqali bo'lajak o'qituvchilarning o'z-o'zini anglash darajasini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Shaxsiy fikrimcha, bo'lajak o'qituvchilarning o'z-o'zini anglash jarayonini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu nafaqat psixologik treninglar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, balki ta'lim jarayonida refleksiya va ijodiy faoliyatni doimiy ravishda integratsiya qilishni talab qiladi. Shunday bo'lsa-da, o'z-o'zini anglash jarayoni davomiy va doimiy e'tibor talab qiladigan jarayon ekanini unutmaslik lozim.

O'z-o'zini anglash tushunchasining mohiyati

O'z-o'zini anglash – bu shaxsning o'z ichki dunyosi, qobiliyatlari, his-tuyg'ulari, qadriyatlari va ijtimoiy rolini anglab yetish jarayonidir. Psixologiyada bu tushuncha shaxsiy identifikatsiyaning asosi sifatida qaraladi. Bo'lajak o'qituvchilar uchun bu jarayonning shakllanishi ularning kasbiy yo'nalishidagi barqarorlik, motivatsiya va kommunikativ malakalarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy-psixologik omillar

Bo'lajak o'qituvchilarning o'z-o'zini anglashiga ta'sir qiluvchi asosiy ijtimoiy-psixologik omillar quyidagilardir:

1. Ijtimoiy muhit – oila, do'stlar, guruhdagi o'rtoqlari va ustozlar shaxsning o'zini qanday qabul qilishi va anglashiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.
2. Pedagogik jarayon – ta'lim jarayonida olib boriladigan refleksiv mashg'ulotlar, shaxsiy rivojlanish kurslari, treninglar bu borada samarali vosita hisoblanadi.
3. Motivatsion omillar – ichki va tashqi motivatsiya darajasi shaxsning o'zini anglash jarayoniga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiladi.
4. Axborot muhiti va media – ijtimoiy tarmoqlar va media vositalaridagi rol modellar yoshlarning o'zini qanday anglashiga bevosita ta'sir etadi.
5. Shaxsiy tajriba – o'z-o'zini kuzatish, o'z ustida ishlash va ichki tahlil qilish orqali shaxs o'zini chuqurroq anglaydi.

O'z-o'zini anglashni rivojlantirish yo'llari

O'z-o'zini anglash jarayonini rivojlantirish uchun oliy ta'lim muassasalarida quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish tavsiya etiladi:

- Refleksiv metodlarni qo'llash (kundalik yuritish, shaxsiy rejalashtirish)
- Psixologik treninglar (shaxsiy identifikatsiya, empatiya va stressni boshqarish)
- Kreativ faoliyat (drama, san'at terapiyasi, yozma ifoda orqali o'zini anglash)
- Murabbiylik va mentorlik tizimi (rol modellardan ta'sir olish orqali kasbiy o'sish)
- O'z-o'zini baholash texnikalari (testlar, anketalar, fikrlar almashinuvi)

XULOSA

Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilari uchun o'z-o'zini anglash – bu nafaqat shaxsiy yetuklikni, balki professional yetuklikni ham belgilovchi muhim psixologik ko'rsatkichdir. Mazkur jarayonni chuqurlashtirish va rivojlantirish uchun ijtimoiy-psixologik sharoitlar, shaxsiy motivatsiya va refleksiya faoliyatlarini uyg'unlashtirish lozim. Oliy ta'lim tizimida bu yo'nalishda kompleks yondashuv talab etiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining o'z-o'zini anglashini rivojlantirish jarayoni ijtimoiy-psixologik omillar bilan chambarchas bog'liq. Ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlashi, motivatsion yondashuvlar va refleksiv mashg'ulotlar ushbu jarayonni samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ta'lim muassasalari o'z-o'zini anglashni rivojlantirishga qaratilgan integratsiyalashgan yondashuvlarni joriy etishi zarur.

Mazkur maqolada taqdim etilgan tavsiyalar va amaliy usullar bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida ijobiy natijalarga erishishga yordam beradi. O'zini anglash orqali o'qituvchilar nafaqat o'z kasbiy mahoratini oshiradilar, balki ijtimoiy jihatdan ham barqaror va muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanadilar.

Xulosa qilib aytganda, o'z-o'zini anglash jarayonini rivojlantirish bo'yicha samarali pedagogik strategiyalarni amalga oshirish ta'lim sifatini oshirish va kadrlar tayyorlash sifatida mamlakatimiz ta'lim tizimining barqaror rivojiga katta hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдуллаева, З. Т. (2021). Бўлажак ўқитувчиларнинг шахсий ва касбий ривожланишини таъминлашда ўз-ўзини англашнинг ўрни. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси.
2. Allport, G. W. (1961). Pattern and Growth in Personality. New York: Holt, Rinehart and Winston.
3. Асқарова, Н. Х. (2019). Педагогик психология: назария ва амалият. Тошкент: «Фан ва технологиялар».
4. Комилов, Х. И. (2020). Касб таълими педагогикаси ва психологияси. Тошкент: TDPU нашриёти.
5. Rogers, C. R. (1969). Freedom to Learn. Columbus, Ohio: Charles Merrill.
6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Назарова, Г. М. (2022). Ўқитувчи шахсиятини шакллантиришда ўзини англаш омилларининг таъсири. // Психология ва таълим, №3, 45–52-бетлар.
8. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. New York: W. W. Norton & Company.